

FALUMŰVELŐDÉS ÉS NÉPLÉLEKTAN

Az IDEI NYÁR két eseménye váltotta ki az alábbi sorokat. Júliusban ülésezett Londonban a harmadik nemzetközi szociális kongresszus. Tárnya: a közösségi élet és a szociális munka. A kongresszusra meghívták a magyarokat is, hogy hazájuk speciális problémáiról és szociális eredményeiről beszámoljanak. A kongresszust idehaza egyhetes országos szociális kongresszus előzte meg, melynek célja volt a Londonba vitt anyag előkészítése. A fáradtságos munkával összegyűjtött anyag komoly és impozáns volt, de mégis felvethetjük a kérdést, vajjon teljesen nyugodt lelkiismerettel odaállíthatjuk-e ezt az anyagot a világ színe elé. Attól félünk, hogy nem s ezért talán nem felesleges magunk között felvetni — ismét felvetni — a speciális magyar szociálpolitika kérdését. Kétségkívül javuló és különösen a városi (itt elsősorban a fővárosra gondolunk) intézményes szociális segítség területén sok eredményt felmutató szociálpolitikánk megbírálnása korántsem a mi feladatunk. Egy szomorú, habár nem először általunk említett szempontra mégis itt is rá kell mutatni. A magyar szociális kongresszuson elhangzott, részben problémákat felvető, részben eredményekről beszámoló beszédek között alig akadt elvéve egy-egy, amelyik az agrárszociális kérdéssel foglalkozott volna. Pedig ez volna a speciálisan magyar szociális kérdés. És sajnos még csak azt sem mondhatjuk, hogy ez a kérdés a rendezőség hibájából mellőztetett, hiszen ők nem tehettek arról, hogy az erről a kérdéstről szóló néhány előadó is elsősorban csak problémákat vethetett fel, épúgy mint ahogy nem ők tehettek arról sem, hogy agrárállam létünkre az ipari munkásság biztosítása mellett még mindig hiányzik az agrárlakosság betegségi és öregkori biztosítása, hogy ma, amikor a mechanikus munkát végző és nem saját felelősségére dolgozó gyári munkások nagy részétől is szakképzettséget követelnek, a parasztság még mindig elsősorban csak „ősei tapasztalatából“ tanul. Városi szociálpolitikánkban sem beszélhetünk még végleges megoldásokról, a sok jóindulatú, de sokszor igen naiv egyéni kezdeményezésekből összetevődött szociális segítség még csak most kezd intézményes jelleget ölni, társadalom és hatóság még csak most próbál harmonikus munkában összefogni, — agrárvonatkozásban azonban sajnos még kezdeményezésekről is alig beszélhetünk. Nem akarjuk a Stefánia, Zöld Kereszt mozgalom, agrársettlement és még egynéhány szociális intézmény szerepét elhallgatni, de éppen ezen

néhány intézmény és mozgalom résztvevői tudják legjobban, hogy milyen kevés az Ő eredményük a szükségletekhez mérten. Ami agrárszociális téren történt, a szükségletekhez képest még próbálgatásnak is nagyon kevés. A megoldás útja még csaknem töretlen. És ha a parasztkérdés speciális nehézségeire és az agrárkérdés birtokelosztási problémáinak megoldására irányuló kísérletezésekre s azok igen sokszor súlyos következményeire gondolunk, önkénytelenül felvetődik a kérdés, vajjon nem talál-e itt is a közmondás, hogy minden rosszban van valami jó? Hiszen a parasztság fontosabb nemzetépítő elem, hogyses kísérletek kockázatának tegyük ki. És hogy a kísérletekre a parasztság talán érzékenyebben reagál, mint bármely más társadalmi réteg, az kitűnik abból, hogy még a kevés megtörtént kísérlet is néha sok káros reakciót váltott ki. Hiszen a parasztság mai válságos átalakulása gazdasági válságon, tőle idegen és kívülről jövő industrializáláson és racionalizáláson kívül jelentős részben annak köszönhető, hogy a parasztság az utóbbi időben divatbajlott és sokan foglalkoztak, kísérleteztek vele, ha ezen akciók nem is szociális problémáinak megoldására irányultak. Az, hogy agrárszociális téren még kevés kísérlet történt, ez tehát még a bajban szerencsét is jelenthet akkor, ha ez az állapot egy egészséges agrárszociálpolitika számára jelent olyan területet, ahol még építeni lehet, anélkül hogy túlsók energiát kellene a meglévő intézmények purifikálására fordítani. Ezen a területen pedig alig van javítanivaló, de építeni, teremtenivaló annál több. Kérdés, hogy ez az építés rövidesen és megfelelő módon bekövetkezik-e?

Erre a kérdésre látszik örvendetes választ adni az a több oldalról hallható nézet, hogy a belügyminisztérium mostanában az agrárszociális kérdés nagyszabású átszervezéséhez kezd. Természetesen mindannyian tisztában vagyunk azzal, hogy minden szociálpolitika akkor éri el a célját, ha önmagát teszi fölöslegessé, de sajnos mi még korántsem tartunk ott, hogy ne volna szükség szociálpolitikára, s éppen agrárvonatkozásban. Ezért kell örülni annak, hogy a belügyminisztérium ezzel a kérdéssel új formában foglalkozik. Hogy a megoldás átmenetileg is — és minden szociálpolitikai megoldás csak átmeneti lehet! — sikerül, az többek közt két szemponttól függ. Az egyik szempont az, mely szerint a parasztkérdés egyetlen részletproblémáját sem lehet csak önmagában tekintve, külön megoldani. Már maga az a tény, hogy a parasztságnak sajátos, a maga törvényei szerint szervesen fejlődött kultúrája van és főként volt, megkívánja, hogy minden kívülről jövő beavatkozás is ehhez a szerves egészhez alkalmazkodjék. A szervesség pedig egy kultúránál“ azt jelenti, hogy annak különböző életjelenségei, megnyilvánulási formái egymástól nem függetlenek. Ha pl. szociális intézményeit átszervezzük, ez a tény kihat erkölcsi, szellemi, gazdasági kultúrájára stb. is. Ezeket a hatásokat tehát eleve figyelembe kell venni. A parasztkérdés ideálisan csak az összes részproblémák egységes szempontból való tisztázásával, központilag tervezett, de egyetlen részletproblémát sem mellőző terv alapján oldható meg. Nem lehet csak földreformot, vagy csak mezőgazdasági szakoktatást, csak gazdavédelmet vagy csak politikai öntudatosítást végezni, hanem mindezeket és még a többi szükséges tennivalót is,

egységes kompozícióban, de az egyes részletproblémák megoldását mindig az illető kérdés természete szerint specializálva kell végrehajtani. A részletproblémák különböző feladatokat jelentenek, de ezek a feladatok úgy viszonylanak egymáshoz, mint a különböző alkotóelemekből álló, de mégis egymás és az egész által befolyásolt részek. Minden emberi cselekedet nagy tehetetlenségi nyomatóka következtében, sajnos, nehezen képzelhető el, hogy az összes problémák egyszerre kerüljenek megoldásra, éppen azért, amikor *egyik* kérdés megoldásának az ideje effektíve elérkezett, akkor legalább ezt a megoldást olyanná kell tenni, hogy az már eleve tekintettel legyen a többi kérdésre. Ne azok helyett vagy azok kárára szülessék meg, hanem azok mellé, azok közé szervesen illeszkedjék. Nehogy ismét úgy járjunk, mint mikor Széchenyi nagyszerű elgondolásaiból egyet kiragadva, az ármentesítést csaknem *Tart pour Tart* végrehajtottuk, úgy hogy ma a folyómenti földeken nem árvíz, hanem — szárazság pusztít. Az agrárszociális kérdésnek az egész agrárkérdéshez igazodó megoldása azonban természetesen csak akkor lehetséges, ha legalább koncepcióban létezik ilyen egészmegoldás.

Es ennek az egységes kompozíciónak az elkészítésénél kell figyelembe venni azt a másik szempontot, melyre fentebb utaltunk. Ez pedig a tudományos megismerésen alapuló szakszerűségnek a szempontja. Gyorsan és felületesen ítél az, aki egy ilyen gyakorlati kérdés megoldásánál fölöslegesnek tartja a tudományos szempontot. Nem gondol arra, hogy a tudományosság ma már nem jelent okvetlenül életidegen, légvárakat építő magatartást. A múlt század óta egész sereg olyan tudományág született, melyek a tudománynak az életfelé fordulását bizonyítják s melyek egyenesen arra hivatottak, hogy a való életet megismerjék. Ilyen élethez közeli tudományok pl. a szociológia, etnológia, néplélektan, vagy más terminológiával a fizikai és szellemi antropológia, továbbá közegészségtan, statisztika, milió kutatás stb. Ezek a mindennapi életből kinőtt és a mindennapi élet anyagi áldozatai árán kifejlődött tudományágak éppúgy igényt tartanak arra, hogy eredményeiket a konkrét élet alakításánál figyelembe vegyék, mint ahogy az életnek is igényt kell tartani arra, hogy a magából áldozatok árán kitermelt tudományok ne öncélú, dekoratív felépítmények legyenek, hanem leróják adójukat vele szemben. Ez pedig nem lehetetlen, mert ahol a helyzet ismeretében kell cselekedni, a megoldás kulcsát éppen a tudomány adhatja kezünkbe, hiszen a tudomány legfőbb követelménye, hogy lényegretapintó legyen. A véres forradalmak és sikertelen próbálgatások után a valóság tisztelet jegyében születő tudományok mintegy azt látszanak bizonyítani, hogy a szükséges változás korszerű formája csakis egy tudományos „forradalom” lehet. Tudományos forradalom a szó legtisztább értelmében, ahol a tudomány szerepe az és csakis az kell legyen, hogy a való helyzetet módszeres vizsgálódással megismerve, objektíven mutassa meg a létező állapot milyenségét, erényeit és hibáit egyaránt s rámutasson azokra a pontokra, ahol a kell többet kíván, mint ami van. A korrigálás, újjáépítés már gyakorlati munka, amely azonban nem képzelhető el szakszerű elméleti irányítás nélkül.

HOGY A TUDOMÁNYOS helyzetismeretre mennyire szükség van, azt a jelen kérdéssel, az agrárszociális segítséssel kapcsolatban egy ilyen valóságkutató tudománynak, a néplélektannak néhány kiragadott problémájával példázzuk. Az agrárszociális munka esetében számolnunk kell azzal, hogy a megsegítettek csoportja két lényegesen különböző közösség képviselői közül kerül ki. Az egyik közösség a városi kultúra által teremtett közösség, melynek tagjai közé tartoznak azon egyének is, akik falun képviselik ezt a kultúrát, így pl. a falusi jegyzők, orvosok, tanítók stb.; hiszen nagyon jól tudjuk, hogy a közösséget nem kizárólagosan a földrajzi együvértartozás determinálja. Éppen így a másik közösség tagjai is földrajzilag szétszórt vidékek egyéneiből tevődnek össze — Magyarország falusi, tanyai, pásztor népeiből, akik azonban mégis egy jól meghatározható és sajátos kultúrával rendelkező közösséget alkotnak. Az egy faluban egymás mellett élő orvos és törpebirtokos közösségi szempontból távolabb áll egymástól, mint a felvidék és az alföld törpebirtokosa vagy nincsetlen földmunkása, még ha figyelembe vesszük is számos egymástól különböző tulajdonságukat. A két közösséget egymástól kultúráiknak éppen azon jegye választja el legélesebben, mely egyben a parasztkultúrát meghatározza, mégpedig a parasztnak földdel, állatokkal, növényekkel, általában a természettel való olyan közvetlen munkálkodása, a természetben való „bennelevés“, mely a városi kultúrából hiányzik, s amely éppen a parasztkultúra globális, azaz komplex, differenciálatlan mivoltát, szemléletük szituációhoz kötöttségét, mágikus voltát, életritmusuk polaritását eredményezi.¹ A különbséget olyan jegyekkel is érzékeltethetnek, mely a városi kultúra oldalán jelent pozitívumot és hiányzik a parasztkultúrából, azonban ebben az esetben célszerűbb ezt a különbséget a parasztkultúra effektív jegyeivel megrajzolni. Vagyis ismernünk kell azt az emberanyagot, melynek javára munkálkodni akarunk. Minthogy a szociális segítőmunka minden cselekedete embertől származik és emberre irányul, a segítő embernek ismernie kell a megsegítendő embert, mégpedig azért, hogy cselekedetét a másikhöz mértén célszerűen tudja végrehajtani. Vagyis cselekedetét minden esetben megfelelő módon individualizálnia kell. Ez természetesen csak a cselekedet végrehajtásának módját érinti s nem zárja ki a más szempontból viszont nagyon is fontos egységes elvi alapot.

A parasztság körében végzett szociális munka tehát az egész magyar szociális segítségnek egyik individualizált területe, mégpedig a parasztnak sajátos szemléletéhez mértén individualizált területe kell legyen. Itt is szerepelnek mindazok a gyakorlatot megnehezítő nehézségek, melyek más csoportok körében végzett munkánál felmerülnek (pl. a városi proletariátusnál) s amelyek általában a segítséget fogadó ember helyzetéből következnek. Ezenkívül azonban speciális nehézségek is adódnak, melyeket éppen a sajátos paraszti kultúra és paraszti közösség determinál. Tisztában kell lenni, alaposan meg kell ismerkedni az emberanyag speciális érzélemvilágával, temperamentumával, akarati sajátosságaival, gondolkozásmódjával, egész lelki szerkezetével, mert csak így tudunk munkánkkal olyan hatást érni el, mely nem

¹ V. ö.: A parasztság szemléletének alakulása c. munkánkat, Szeged, 1935.

idegen testként, hanem szerves építőelemként illeszkedik bele a parasztlélet rendjében.

Lássunk mármost egy-két megkülönböztető szempontot, melyek szerint az agrárszociális munkát individualizálni kell.

Ez a szó: „parasztság“ igen különböző egyéneket foglal össze, mégpedig különböző foglalkozási, különböző vagyoni helyzetű és különböző földrajzi kategóriákat, mégis valamennyit egységesen elkülöníthetjük olyan jegyek csoportjával, melyek nem egyenként, hanem összességükben jellemzőek. Ilyen átfogó jegy a parasztlakosság empirizmusa. Bármely kategóriába tartozó parasztlakosság egész munkája nem racionális elképzelés, nem egyéni tervszerű elgondolás szerint történik, hanem a természet által „diktált“ rend szerint. A magyar földműves, a pásztor, a halászember lényegileg még mindig a természet szolgáltatja alkalmakat aknázza ki. Eppen ezért éberrel figyeli a természeti eseményeket, az évszakokat, az időjárást, a különféle összefüggéseket ezek között, hogy munkájával a legszerencsésebben alkalmazkodhassék hozzájuk. Ismereteit tehát nemcsak hogy tapasztalatokból meríti, de kényszerül is a folytonos tapasztalásra és így gondolkodása szükségszerűen válik empirikussá. Ez az empirizmus azután kihat munkájával kapcsolatos ismeretein kívül fantáziavilágára, hiedelmeire, érzelmi és akarati életének kormányzására is. Az erre vonatkozó és idézhető számos példa közül csak egyik legutóbbi tanulmányutam egyik tapasztalatára utalok: kellemes meglepetés volt számomra az egyik felvidéki falunak, Gyöngyöspatának egy évtized óta egyenes vonalban fejlődő gazdasági élete. Egy évtizeddel ezelőtt még csak néhány gazda termelt ott szőlőt eladásra, ma pedig rendre az egész falu biztos kereseti forrásává válik a modern szőlőtermelés. Oka: a kedvező talajviszonyok eredményeképpen az itt termelt szőlő különös zamata idecsalogatott néhány nagykereskedőt, akik kimondott üzleti okokból csak jól ápolt és modernül csomagolt szőlőt vásároltak a gazdától s ezzel pár esztendő alatt minden különös szakoktatás és szándék nélkül is ránevelték a termelőket a helyes gyakorlatra. Ugyanígy, a megfelelő alkalomnak egyszeri megadásával és egy-két törekvő gazda eredményeiből nyert tapasztalással fejlődött modern földművelővé az a Tiszavid, mely 40 esztendővel ezelőtt — a Tisza-gát megépítése előtt—földműveléssel egyáltalán nem foglalkozott s a kenyeret is vadonnótt vörösszilvából szárított ú. n. „szilvézzel“ helyettesítette. Mindebből következik, hogy a korszerű gazdálkodásra nem teóriáknak a hirdetésével, hanem empirikus úton, mégpedig lehetőleg a helyi sajátosságokhoz alkalmazkodó empiriával vezethetjük el a magyar népet.

De ugyanez a szempont kell érvényesülnön az egyébirányú felvilágosító népoktatásnál és népnevelésnél is. Mert hiszen ugyanezek a törvények érvényesek a paraszti hiedelemvilágra nézve is. Hosszú idő óta próbálják már például rendszabályokkal, felvilágosító előadásokkal, szónoklatokkal kioltni a parasztlakosból a boszorkányhiedelmet, de sok vidéken mindmáig eredménytelenül. Jómagam is a csengelei tanyák között jártomban hiába vontam kétségbe „Koczoginé“ búbájosságát, kisgyermekek és meglett emberek egyaránt nem hittek nekem

s „megtörtént“ eseteket meséltek el Koczoginé boszorkányságának bizonyítékául. A legnagyobb aggodalommal bocsátottak utamra, mikor én mégis ragaszkodtam hozzá, hogy meglátogatom azt a bűbajos asszonyt. Egy hétéves kisfiú kísért el, fiúkösbottal felfegyverkezve s azzal, hogy a kapuig jön, de beljebb már nem. Útközben is fogvacogva mesélt Koczoginé hatalmáról. Gyermekes lovagiassága mégsem hagyott cserben s bejött velem együtt az asszonyhoz s a barátságos fogadtatás s a nyugodt, természetes beszélgetés után, hazafelé — anélkül, hogy nekem kellett volna a tanulságokat szóban is levonnom—fülembé súgta, hogy most már sohasem hisz többé boszorkányokban. Gondolom itt sem kell e példa tanulságait részletesebben ecsetelnem.

Egy másik lelki sajátosság, mely szintén általánosan jellemző a parasztságra az, amit önérvényesítési váagnak, öndokumentációnak nevezhetünk. Munkájuk hétköznapijaiban a parasztlakosok kénytelenek teljesen és kizárólag a munka és a természet parancsainak alávetni magukat, énjükkel mintegy beléolvadnak a teljesítménybe, érzelmi világukkal, akaratukkal, egész gondolatvilágukkal, tehát összemélyiségükkel teljesen a konkrét cselekvés felé fordulnak. Így szükségük van olyan reakciókra, amikor a munkaközben, a környezethez való szigorú alkalmazkodás helyett, annak visszahatásaként ők válnak alkalmazókká s ilyenkor nem szolgálják a környezetet, hanem a maguk szolgálatába állítják. A parasztlakos e polaritásának elméletét már másutt¹ kifejtettem s ez alkalommal e tulajdonságnak csak rövid illusztrálására szorítkozom. Idetartozik az, hogy pl. a parasztlakos, aki a kendert elveti, gondolja, nyúvi, szárítja, áztatja, töri, tilolja, héhelezi, szortírozza, fonja és megszövi, 12 hónapi keserves munkáját öli belé, végül is egyszerű és szegényes mindennapi ruhák mellett és ellenére hatalmas és díszesen kihimzett lepedőket készít a házivászonból, melyeket egész életében legfeljebb kétszer-háromszor s akkor is csak reprezentációs célra használ. Tehát egy esztendei kínlódásának eredményéből nem elsősorban a mindennapi szegényességén enyhít, hanem a presztizst szolgálja. Ez az egymást váltogató kettősség, ez a kontrasztnak látszó jelenség a polaritás s ennek egyik összetevőjét, a sokszor hiúsáig menő öndokumentáló hajlamot ösmernie kell a szociális munkásnak, ösmernie és alkalmazkodnia hozzá, hiszen éppen ezen az úton lehet talán a legszerencsésebben a szociális fejlődés eredményeit megkedveltetni. Valószínűnek látszik, hogy falragaszoknál és propaganda-előadásoknál is hatásosabban lehetne a higiénikus gyermekvédelem érdekében harcolni azzal, ha pl. a szociális munkás a faluban vagy a tanyacsoportban az anya közreműködésével egy vagy egypár gyermekkel szakszerűen foglalkozik, táplálását és gondozását ellenőrzi, irányítja s ezzel mintegy felébreszti a többi parasztlakos hiúságát s így utánzásra készíti őket. Ez a látszólagos „igazságtalanság“ csak első pillanatra látszik ennek, végeredményben pedig hozzájárulhat egy egészséges és természetes önérvényesítés kiépüléséhez, ami nem utolsó módszer lenne éppen a közismerten önérvényesítő s nem szívesen alázkodó parasztlakos körében is. Így legalább elérhető volna az is, hogy nemcsak a leg-

¹ A parasztlakos lelki dinamikája c. cikkem, Magy. Pszichológiai Szemle, VIII. évf. 3—4. sz.

teljesebb proletársorsban élő, legveszélyeztettebb parasztrétegek részeseülnének a szociális gondoskodás áldásaiban, hanem ez egyúttal hozzájárulna az általános színvonal emelkedéséhez is.

Harmadik és a parasztságra szintén eléggé általánosan jellemző sajátosság az ú. n. mágikus gondolkodás. Mivel a parasztok reflektálás nélkül, közvetlen kapcsolatban vannak a természettel, mégpedig olyan intenzív kapcsolatban, hogy szinte maguk is beléolvadnak — ezért annak törvényeit közvetlen tapasztalásból, az okozati viszonyok feltárása nélkül ismerik. Így az időbeni egymásután emelik oki érvényre, tehát a post hoc, propter hoc elvét gyakorolják. Ezért — a körülmények véletlen összjátéka esetén — az egyes kiragadott jelenségnek olyan erőket tulajdonítanak, melyekkel pedig az önmagában nem rendelkezik. A tapasztalás és a konkrét helyzetekhez való kötöttség következménye, hogy az egyidőben előforduló vagy egymással érintkező dolgok egy-egy nevezetes tulajdonságát az egészen szétömlőnek vélik, továbbá egy részletet az egész tulajdonságai hordozójának tartanak (a pars pro toto elve!). Ilyen elemekből tevődik össze az, amit mágikus gondolkodásnak nevezünk s ebből is láthatjuk, hogy milyen lényeges szerepet játszhatik ez a parasztság mindenféle életnyilvánulásában. Legtöbbször a betegek gyógyításánál ütközik bele a szociális munkás a mágikus gondolkodásba: a praktikák, kuruzslások és különféle népi gyógyítások során. A sok példának egy közös jellemvonását ragadjuk ki: e praktikákban különösen nagy mágikus erőt tulajdonítanak az étellel, a szervezettel, különösen az emberi szervezettel kapcsolatos anyagoknak, melyeknél valahogy úgy vélik, hogy az illető anyag az eredeti szervezet egész egészségét, erejét képviseli és hordozza, tehát átviszi arra, aki azt használja. A kuruzslásnál használt különböző varázsszereket olymódon lehet kiszorítani higiénikus orvosságokkal, ha azoknak nemcsak racionális hatásmódját hangsúlyozzuk, hanem megértetjük, hogy ezekben is olyan természeti erőket hordozó anyagok vannak összekeverve, de ezeket még „ügyesebb“ és nagyobb tudású emberek készítették.

Nemcsak a paraszt és a természet viszonyából következő és mindenki számára lehetséges következmények teremtenek a fentiekhez hasonló lelki sajátosságokat, hanem ezenfelül még a konkrét ember csoport saját konkrét múltja a maga egyszerűségével, a konkrét szociális milió, a konkrét földrajzi helyzet, gazdasági állapot stb. is létrehoz beidegzettségeket, beállítódásokat, szokásokat és azután ezekhez kapcsolódó hiedelmeket. Az így történetileg kialakult és helyenként más és más szemlélet erősen befolyásolja a jelenlegi funkciókat, így például a táplálkozást. Olyan eledelnek fogyasztását a gazdasági szükség és a történeti gyakorlás beléjük idegezte — minden racionális orvosi lebeszélés ellenére makacs elterjedtségnek örvendenek. Ilyenek pl. a kevés vitaminnal és kevés táperővel rendelkező, de a jóllakottság illúzióját keltő nehéz ételek, mint a krumplipaprikás, a tarhonya, szalonna, hagymáskenyér, erős paprika. Hogy a beidegzettség mennyire hat, az kitűnik abból a példából, amit Hollókön tapasztaltam, ahol már a csecsemőt is borral itatják, mert azt tartják, hogy az erőt ad s ha nekik évszázadokon keresztül nem ártott, akkor a kicsinek sem ártat. Persze a jelenlegi gazdasági helyzet is megnehezíti az orvosok által propagált

minőségi táplálkozás elterjedését s nem lehet pusztán felvilágosítással, racionális eszközökkel megküzdeni pl. azzal a groteszk és tragikus helyzettel, hogy éppen falun és tanyán, ahol a városok tejfogyasztásának legnagyobb része termelődik, a termelők gyermekei csak igen kis százalékban jutnak tejhez. Városi ember számára szinte hihetetlen, hogy bárha a tanyákon még a legszegényebbek is tartanak baromfit, ők maguk mégis a legritkábban fogyasztják ezt a könnyű és tápláló ételt.

A fentiekben már utaltunk arra, hogy a parasztközösség gyűjtőfogalma alatt különböző tényezők hatására egymástól bizonyos fokig eltérő kisebb parasztközösségek alakulnak ki, melyeknek külön sajátosságai, külön tulajdonságaik vannak. Ilyen csoportosító tényezők: 1. a vagyoni és gazdasági helyzet, mely a nagygazda, a kisgazda, a szerződéses cseléd, napszámos, munkanélküli stb. stb. egymástól lelkileg is elkülönült kategóriákat termel ki, 2. földrajzi tényezők szintén lényeges szerepet játszanak s a szociális munkásnak ügyelnie kell, nehogy egyik vidék lakosságának ismeretében téves következtetéseket vonjon le egy másik vidéken végzendő munkának a módszerére nézve. Pl. a Felvidék vagy az Alföld katolikus parasztságának miszticizmusát jól ismerve, ne az ott indokolt és bevált módon közelítsen a békéskörnyéki erősen reális gondolkozású, materiálisabb protestáns parasztsághoz, 3. a településforma, melynek kialakításában a gazdálkodás módja is jelentős szerepet játszik s szintén módosítja a mezőváros, a falu, a tanya központ és a tanya lakosságának megközelítését. 4. A foglalkozási ágak, vagyis munkájának természete (földművelés, állattenyésztés, halászat, erdőgazdálkodás stb.) további csoportosítást tesz szükségessé. Folytathatnánk még az elkülönítő szempontok felsorolását, de ezen a helyen erre talán nincsen szükség.

Végeredményben reméljük, hogy az elmondottakból annyi nyilvánvalóvá vált, hogy a szociális munkán belül az agrárlakossággal foglalkozó agrárszociális munka nálunk külön kezelést igényel és külön munkaágként tekintendő. Ezen a helyen nem kell reámutatnunk ennek fontosságára éppen a magyarság szempontjából. De tapasztalatainkon alapuló szerény szavainkkal talán sikerült reámutatnunk arra, hogy éppen a magyar parasztság speciális helyzete következtében milyen nehézségek hárulnak a szociális munkásra, sőt az egész agrárszociális szervezésre. Az eddig ösmert és eddig megkívánt előismereteken és természetes hajlamon kívül többek közt igényelnünk kell bizonyos közösséglélektani tudást és mindenestre a közösséglélektani szempontok figyelembevételét is.